

**Selskapet
for
Grimstad Bys Vel**

Medlemsskrift nr. 31 — 1978

Selskapet
for
Grimstad Bys Vel

Medlemsskrift nr. 31 — 1978

Innholdsfortegnelse

	Side
1. FORORD	5
Av Gunnar Edv. Gundersen	
2. HÅØ — HISTORIE OG MINNER	
Av Leif Munch Jensen	
Innledning	7
Noen blikk bakover	8
Losene	9
Laksefiske. Jordbruket. Forenings- og møtevirksomhet.	
Skolen. Båtfantene	9
Første verdenskrig	18
Stormvær. Skipsforlis	18
Hus og stedsnavn	20
Holmer og skjær rundt Håø	21
Innbyggere på Håø 1915 — 1925	25
Kart	28
3. KJELLVIGA	29
Av Øyvind Gundersen	
4. «JUBELUKER» for Henrik Ibsen.....	32
5. SELSKAPET FOR GRIMSTAD BYS VEL	
Årsberetning fra hovedstyret 1976	33
Regnskap fra hovedstyret 1976	36
Årsberetning fra Skjærgårdskomiteen 1976	37
Regnskap fra skjærgårdskomiteen 1976	41
6. IBSENHuset OG GRIMSTAD BYMUSEUM	
Årsberetning for 1976	42
Regnskap for 1976	49
7. ANNONSER	51

Forord

I Byselskapets formålsparagraf står nevnt som en av arbeidsoppgavene: «og — om mulig — et årlig utkommende Grimstadhefte, som tilstilles selskapets medlemmer.»

Dessverre er de ikke blitt «årlig utkommende» disse vårt selskaps medlemsskrifter. Det første «Grimstadheftet» kom i 1920 — altså to år før selskapets egentlige stiftelse. Med nærværende medlemsskrift er vi i Byselskapets 56 år, kommet til nr. 31.

Selv om regelmessigheten har vært svak har likevel interessen for heftet vært stor. De virker tydeligvis som formidlere av en levende folkelig historisk tradisjon og bringer tidstypiske observasjoner fra dagliglivet. Dessuten viser det seg at stoffet har vært både kilde-materiale og idébakgrunn for mer vitenskapelig anlagt lokalhistorisk arbeid.

Med dette skriftet starter vi på en linje som nok vil bli forfulgt gjennom også kommende medlemsskrifter. Vi har viet vår skjærgård spesiell oppmerksomhet!

Mange aner kanskje, men få vet, hva der knytter seg av historie — og historier — til de forskjellige holmer, skjær og sjømerker i skjærgården vår. Tidligere er det skrevet en del om dette av bl.a. «Nappen» (Hans Albert Terland) og G. E. Gundersen. Akkurat i disse dager har dessuten signaturen Ø.V.G. (Øyvind Vigeland Gundersen) noen artikler i Adressa om Byselskapets eiendommer.

Til mange steder knytter det seg interessante hendelser. Noen av disse er bare kjent gjennom muntlig tradisjon og det er derfor viktig å få stoffet nedtegnet mens folk finnes som kan fortelle.

Dette medlemsskriftet er kommet i stand forholdsvis fort og det blir noe mer konsentrert i stoffutvalget enn vanlig. Vi har imidlertid i styret ment at det viktigste denne gang var å få ut skriftet for å forsøke å komme igang med regelmessig utgivelse.

Reidar Øvensen står som redaktør av dette skriftet og han er allerede igang med planlegging av et nytt for neste år.

Forhåpentlig vil vi der kunne vie oppmerksomhet til andre deler av vår skjærgård, samtidig som vi regner med å kunne bringe litt mer generelt stoff.

Styret håper å kunne få en viss regelmessighet over utgivelsen slik at vi skal komme noe nærmere til stifternes ønske om et årlig utkommende Grimstadhefte.

Gunnar Edv. Gundersen

«Håø» — historie og minner

INNLEDNING

«Håø — historie og minner» bygger på skriftlig nedtegnelse gjort av Leif Munch Jensen. Beretningen er gjengitt i hovedtrekk slik den forelå.

Men verken Munch Jensen eller undertegnede har trodd at dette er den endelige og fullstendige historie om Håø. Snarere tvertimot. Det finnes mer som hører til — og som burde komme fram. Derfor kan dette være en henstilling til alle som har opplysninger og minner: Kom med det!

Munch Jensen la ned et betydelig arbeid gjennom lengre tid for å fremskaffe stoffet. En del av det som fortelles, har aldri før stått på trykk. Og — som Munch Jensen sier i etterordet — det som fortelles, er et resultat av «samtaler med den eldre generasjon og er helt pålitelig».

Det er med glede «Håø — historie og minner» bringes videre, som et stykke lokalhistorie, — og som et minne om den stillferdige og vennlige Leif Munch Jensen.

Reidar Øvensen

Leif Munch Jensen ble født på Håø i 1903, og han vokste opp der som den yngste av 13 søsken. Han fikk sin skolegang på Rivingen fyr sammen med fyrvokterens barn — de hadde guvernante. Konfirmert i Landvik kirke 1918. Militærtjeneste i Kongens garde 1924. Deretter kom han hjem til Håø og drev for det meste fiske etter ål og laks. I 1933 begynte han fiskeforretning i byen, men gikk senere over til Kvarsnes fiskeforretning som ekspeditør. Da Fiskerenes Salgslag overtok ble forretningen flyttet til Torskeholmen. I 1963 overtok han som disponent og var der til 1973 da han gikk av med pensjon. Han døde i mai 1978 etter en tids sykdom.

Håø er en av Grimstads store, vakre og idylliske øyer. Avstanden til byen, indre havn, er omtrent fem kilometer — til Holvika ca. 2,5 kilometer. En ro-tur med fire årer til byen tok ca. en halv time. Ei motorsjette av den gamle typen klarte distansen på ca. 20 minutter.

Å ro fram og tilbake en vinterkveld — eller natt — var en stor opplevelse. Morillen gnistret for hvert åretak. Da følte man seg som i en eventyrverden. Under slike ro-turer gikk samtalen livlig. Om sommeren, når det hadde vært frisk solgangsbris om dagen og vinden om kvelden snudde om til nord, kom det en deilig blomsterduft fra land. Dette kalte man «Nora-Nare», et ord fra gammel tid, som gir uttrykk for de skjønne dufter som denne luften fører med seg.

Det høyeste stedet på øya ble kalt for «Losvarden». Den var ganske artig bygget opp av store stein. Inni var det benker som losene satt på når de så etter skuter. Når man en stille sommerdag satt på «Losvarden» og lot blikket gå utover Skagerak, da var det ikke fritt for at ungguttene drømte seg ut i den store, vide verden. Men når så øyet betraktet naturen på øya, — blomsterprakten, fuglelivet — det speilblanke havet, da våknet man av drømmen. Håø, — sannelig et deilig sted.

NOEN BLIKK BAKOVER

På 1500-tallet hørte Håø til Landvik gård. Den første eier som er nevnt, er Helvik Shade, som var gift med fogd Jacob Fries i Nedenes amt. De øvrige som bodde på Håø, var leilendinger under Landvik gård. På begynnelsen av 1600-tallet bosatte det seg en mann ved navn Kristen Pedersen. Han slo seg ned med kone og to barn. Hvor han kom fra, vites ikke sikkert. Men det antas at han kom fra Grimstad.

Leilendingene kjøpte Håø i 1708. Dette salget endte senere med retts-sak. Etterkommerne av Shade forsøkte å ta øya igjen på odelen, med det lyktes ikke.

Skipsfarten satte sitt preg på skjærgården. Den fikk også mye å bety for Håø. Mange loser fikk sitt arbeid der. Min far, Jacob Jensen, gikk på losskole. Han hadde styrmannsskole fra før, men ellers lite skolegang. Det var slik at omgangslæreren kom ut et par ganger i året. Han fikk sin los-eksamen. Han var den siste los på Håø og sluttet i 1908.

Den første statsansatte losen var Elling Svendsen, Homborsund. I 1721 var det fire statsansatte loser. Alle losene hadde tittelen:

«Kongelig edsvoren». Oppblomstringen av skipsfarten hadde stor betydning for økonomien på øya. Fisket var på den tid ikke stort, og en familie kunne ikke leve av det. Hummerfiske og laksefiske var det eneste som gav utbytte. På den tid bodde omtrent 40 personer på øya. (Omkring år 1900)

Når det i lengre tid hadde blåst fra nordost og vinden så gikk over til sydvest, da kom seilskutene i flokk og følge med losflagg opp. Da ble det liv i losflokken, det gikk nesten på livet løs.

Skipsfarten førte også til at det kom gjestgiveri på Håø. Hans Jensen var den første som hadde gjestgiveri med husvære. Dette ga gode inntekter da skutene ofte kunne ligge værfast i uker av gangen. Gjestgiveriet hadde lov til å selge sterke drikker, men ikke til øyas faste beboere. Både på Groosefjorden og i Håøsund kunne det ligge mange skuter, og det fortelles at flere av disse hadde hele familier med. Barna var da gjerne i land på Håø og lekte. Det fortelles om en liten gutt fra Holland at han var så uheldig å komme for langt ut på kanten av losvarden så han falt ned og døde.

LOSENE

Losyrket satte sitt preg på folket på øya. Det var et krevende arbeid å være los. I 1794 druknet fire losere og to losgutter.

Losene var delt i to grupper, og mellom disse var det en veldig konkurranse for å komme først og få jobben med å løse. På Losvarden var det som regel slik at den som kom først, gjerne før det ble lyst, hadde de beste sjansene. Konkurransen mellom losgruppene kunne virke ganske komisk — og festlig. Den satte en ekstra spiss på tilværelsen i øysamfunnet der alle kjente hverandre så godt.

De første losbåtene var åpne. Deretter kom noen med dekk, ca. 15-16 fot lange. På 1900-tallet var båtene større, ca. 30 fot, men fremdeles med segl — uten motor. Det må sies at livet som los var farefullt. Det var et mesterstykke spesielt de gangene de med tau rundt livet måtte hoppe i sjøen for å komme ombord i skutene. Etter overgangen fra seil til damp, var det ikke lenger særlig aktuelt med nødhavn. Dermed ble det mindre med arbeid for losene. Håø's velstandstid var forbi.

LAKSEFISKE

Laksefiske ga god ekstraintekt. Til selve Håø hørte to lakserettigheter. «Nesegrunden» på øyas sydside og «Breivikodden» på østsiden.

Losskøyta «Rana», en «Collin Archer», ble solgt fra Håø til Åkerøya. I 1902 gjorde båten unna seilasen fra Åkerøya til Cape Town, Syd-Afrika på ca. 2 måneder. Båten var på 10 tonn, 36 fot lang, 14 fot bred. Den var bygget i 1894 og altså brukt som losbåt på Håø. (Bildet er tatt ved «Rana's» avsegling til Cape Town, august 1902).

«Losen» malt av Henrik Ibsen en gang i tidsrommet 1845-50. Model til «Losen» var los Sven Hansen, Håo. Maleriet tilhører Grimstad Bymuseum.

Tre av gårdeierne hadde sin part av fisket. På grunn av det gode laksefisket, var de daværende eiere Sven Nielsen, Andreas Eliassen og Anton Ånonsen pliktig til å avstå en stor del av laksen til det danske Kongehus. Min far, Jacob Jensen, leide retten til laksefiske på «Båt-holmen» men og Klåholmen østenfor Håø. Eierne av disse holmer var gårdene Lien og Morholt.

Det første hjelpemiddel man brukte til laksefisket, var et utkikkstårn på det ytterste svaberg. Når laksen kom med strømmen, halte man noten rundt. Senere kom kilenoten og alt ble lettere. Men når ost-kulingen satte inn og man måtte ut om natten for å berge laksenøtene, da var det alt annet enn hyggelig. Sjøen gikk høy og man lå bare noen meter fra land. Skulle da en tollepinne brekke, ville båten bli knust. Når været var fint, var det selvfølgelig rene festen å ta opp av noten 8-10 store laks — stemningen var på topp.

Sommerstid var det arbeid så å si dag og natt. Garnene skulle bøtes, fisken skulle så tidlig som mulig inn til Grimstad for å selges. Vi fisket også en god del ål. Den måtte vi til Arendal med, og motorsjekta «Bertha» gikk mest hele dagen. Når ålen var levert, måtte vi på Kafe for å få oss litt mat. Deretter handlet vi — og satte så kursen hjemover.

JORDBRUKET

Håøs innbyggere var ikke særlig interessert i å stelle med jorden. Det var fisket som fanget interessen. Fra gammel tid var den dyrkbare jorden dekket av små og store stein. For å få ryddet jordene, gjorde man seg nytte av listafolk og jær-buer som om våren reiste langs kysten og tok seg arbeid. De var vant med slikt arbeid, og de gjorde en glimrende jobb. Steinene ble lagt til gjerder mellom jordene, og de grøftet opp så jorden kunne dyrkes. Det ble ca. 30 mål fin jord. Hele innmarken var inngjerdet.

På 1800-tallet og videre inn på 1900-tallet var det 7 kuer på øya. Ellers ble det holdt høns og gris. Potetene var fine, og grønnsakene var alltid tidligere framme der ute enn på land. Om våren måtte man ha hest for å gjøre vårvinna, og hesten måtte fraktes ut på ferge. Det var som oftest hesten på Langmyr som ble benyttet.

Tar man en tur fra øyas vestkant, *Timmervika*, kommer man først til jordene *Enga* og *Åbenvold*, deretter videre til *Lars Hansen hage*,

Rosenhaven, Vollen og Vollviga, som er den østre del av øya. På en slik tur vil man kunne finne mange sjeldne planter og blomster.

SLIT OG HYGGE

Som sagt, var sommeren preget av arbeid så å si dag og natt. For kvinnene på øya var det nok opp å gjøre. De måtte mange ganger hjelpe til å bøte garn. For min mor, som hadde mange barn — 13 i tallet, ble det også mye vask. Når hun skulle vaske, måtte hun opp i 4-5 tiden. Hun trengte jo mye vann, og hun måtte tidlig opp forat vannet skulle renne til igjen i brønnen til bruk senere på dagen.

Om vinteren var det naturlig nok roligere. Det var godt naboforhold. De besøkte hverandre og hadde det hyggelig. Det ble da fortalt mange spennende historier fra livet på sjøen. Og når parafinlampen ble tent, ble det riktig koselig selv om det var barske vintre og ofte mye av både is og snø.

FORENINGS- OG MØTEVIRKSOMHET

Først på 1900-tallet fantes det en misjonsforening som arbeidet godt. Ofte kom det emisærer som hadde møter rundt om i hjemmene. Et lite musikk-kor var det også. Dette spilte og sang på møtene. Misjonsforeningen holdt også basar. Da kom det også folk fra Holvika. Sommeren 1915 var det misjonsstevne med stor tilslutning. «D/S Trafikk» gikk i rute hele dagen. Sogneprest Nagelstad fra Landvik var hovedtaler.

Det var et godt åndelig liv på Håø. Blant emisærene var Jens Olsen, Harald Jensen, Tor Hellenen, som av og til besøkte øya. Petter Mathisen som bodde på øya, var den selvskrevne leder på alle møter. Det var som oftest han som talte i begravelserne. Han var flink til å spille gitar og synge. Jens Svendsen, best kjent som Jens Håø, var født og oppvokst på øya. I sin ungdom drev han fiske, men i de senere år reiste han som evangelist. Han bosatte seg siden på Mosby.

SKOLEN — EN OMGANGSSKOLE

Min far var den første av fire søsken som fikk gå på skole. Læreren kom ut på øya og gikk rundt i husene og underviste. Omkring 1860

Høyonn på Håø. Omkring århundreskiftet ble det holdt 7 kuer på øya foruten høns og gris. Hest måtte leies. Den ble fraktet med ferge. Det var som regel hesten på Langemyr som ble benyttet.

Etter at listafolk og jærbuier hadde ryddet og grøftet var det ca. 30 mål fin jord på Håø. Grønnsakene kom alltid tidligere på øya enn inne på land.

I midten, «Big boss» på Håø: Sven Nielsen, her sammen med to av sine søstre.

«Bertha», båten som ofte gikk hele dagen blant annet til Arendal med ål. En Arendalstur tok en vei ca. 2 1/2 time. Ved roret: Karl Lorentz Jensen. Til venstre: Ole, til høyre far til begge: Jacob Jensen.

fikk barna slik undervisning 9 uker i året. Som før nevnt, hadde min far Jacob og min mor Gusta Jensen 13 barn. Alle gikk på skole på Håø og alle fikk 9 ukers undervisning pr. år.

15. mars 1914 ble det slutt på undervisningen på øya. Da var det bare tre elever igjen: Klara Ånonsen, Lorentz Jensen og meg selv. Jeg hadde to år igjen av skolegangen og ble henvist til Rivingen fyr der det var en pike, Judit Henriksen som også måtte gå på skole. Vi fikk der en guvernante, Hildur Hendriksen.

UTFLYTTING

Losyrket var ikke lenger noen levevei, og fisket var heller dårlig. Mange unge reiste derfor ut, Amerika ble hovedmålet. Skolen ble det som nevnt slutt på. I 1930 bodde det bare seks personer på øya. Nå er det ingen fastboende, men mange sommergjester.

BÅTFANTENE

Båtfantene var en stor plage for øy-folket. Det kunne komme opp til 10 båter på en dag. Fantekonene gikk da på tiggergang i alle husene. De hadde bruk for alt, og de solgte blikktøy og visper som fantene selv hadde laget. De var svære til å tigge fisk. Særlig plagsomme var de i hummerfisket. Det hendte ofte at de forsynte seg av hummerlageret. For å få slutt på dette, ordnet man seg med vakthold— to av gangen både kvinner og menn. Noen av kvinnene fant på å trampe med tresko så fantene kunne høre at vaktene var på plass.

En gutt, som ble kalt Mikkel, var bortsatt på Håø fordi han var et vanskelig barn. Han ble fører for hele ungflokket. Mikkel utstyrte seg med kjetting for å gå løs på fantene. En dag kom det riktig mange fantebåter, og fantene selv var gått i land. Da gikk Mikkel til angrep sammen med ungflokket. Fantene gikk barbent, og Mikkel slo med kjettingen rundt bena. Fantene rømte til båtene så fort som råd var med forferdelige skrik. Om kvelden rullet guttene en stor stein opp på heia der fantene lå nedenfor i båtene. Da det ble mørkt, rullet de steinen utfor og ned i fantebåten som lå under. Hvordan det gikk vet man ikke. Men etter den dagen var det i lang tid slutt på fanter på Håø.

Neste dag da Karoline Morvik skulle holde skole, var det umulig å holde ro i skolestua, — så barna fikk fri.

I midten: De tre siste losene på Håø. Fra venstre: Elias Olsen, Sven Nielsen, Jacob Jensen. Helt til venstre: Ole Jensen, til høyre: Leif Munch Jensen.

FØRSTE VERDENSKRIG

Dette var en svært vanskelig tid for folket på Håø. Varene, som de fikk på rasjon, måtte de hente i Landvik og hos landhandler Lars Andersen på Molland. Der fikk de også rasjoneringskort. Landvik kommune hadde skatteoppkrevere som kom ut på øya for å kreve inn skatten.

«Jyllandslaget»

Den 31.5 til 1.6. 1916 var en stille og fin vårdag. Plutselig hørte vi en forferdelig kanonade ute fra sjøen. Jo nærmere vi kom vannkanten, jo sterkere hørte vi de fryktelige lydene. Vi ble klar over at dette var et større sjøslag. Det viste seg senere at det var den tyske og engelske flåten som hadde tørnet sammen i et større sjøslag — det kjente «Jyllandslaget»

En måneds tid senere fikk vi se noen av de sørgelige resultatene: Tyske og engelske marinesoldater drev inn til Sørlandet. Det var en sorgens tid. Jeg husker godt torpedobåten «Lyn» som dagen lang lå og tok opp lik. Det var så mange at de ved en enkel seremoni ble senket i havet. Som kjentmann fungerte los Elias Olsen, Håø.

STORMVÆR

Jeg kan huske flere store stormer, men tre står klarest i min erindring. Den første kan jeg dessverre ikke tidfeste nøyaktig, men etter omtrentlige beregninger fant den sted mellom 1907 og 1910. Det var sydost storm, men vinstyrken stod ikke i forhold til bølgehøyden. Beboerne var samlet på Losvarden for å ta naturens krefter i nærmere øyesyn. Bølgene gikk langt inn på øya. Senere målinger har vist at bølgene gikk hele 75 meter opp fra Breiviga og innover øya. Bølgene var mange meter høye.

Den andre stormen jeg husker spesielt, kom i desember 1912, — fra sydvest. Det er skrevet mange avisartikler om stormens forferdelige virkninger. Jeg var da ni år gammel og husker det godt. Vi hadde nettopp flyttet inn i det nye huset. Det blåste så huset ristet og knaket i sammenføyningene. Lenge var mine foreldre redd for at det skulle falle sammen. Fire voksne menn prøvde å ro over Håøsund for å få et tau i land i Ramsholmen for å berge losskøyta, men de måtte gi opp. Heldigvis holdt ankeret. Bølgene var så høye at de slo helt opp til brønnen vår som lå 18 meter fra vannflaten.